

1

Ze všech předpokladů, které vedou lidi k přesvědčení, že jejich životy postrádají smysl, je perfekcionismus zřejmě nejběžnější.²² Podle něj platí, že smysluplné životy musí obsahovat nějaké dokonalosti, výtečnosti nebo neobvyklé a obtížné dosažitelné úspěchy²³; životy, jež takto charakterizovat nelze, nemůžeme nahlížet jako smysluplné. Smysluplné životy tedy musí překračovat hranice obyčejného a všedního.

Perfekcionista předpoklady překvapivě zastává hodně filozofů zabývajících se tímto tématem. Pokud budeme Nietzscheho chápat jako filozofa smyslu života, i on předkládá ideály, jichž je velmi obtížné nebo dokonce nemožné dosáhnout. Nietzsche pečlivě rozlišuje mezi svým ideálem nadčlověka (a velice malým počtem „vyšších lidí“ či „mocných lidských

²² Mé používání výrazů „perfekcionista“, „perfekcionismus“ se liší od Thomase Hurky, Georgeho Shera, Stevena Walla a dalších autorů v morální a politické filozofii, kteří tyto výrazy užívají k označování teorií objektivní interpretace dobrého života, definovaného prostřednictvím lidské přirozenosti. Perfekcionista teorie nemusí být perfekcionista v tom významu, jaký perfekcionismu dávám, a naopak. Srov. HURKA, Thomas. *Perfectionism*. New York: Oxford University Press, 1993; SHER, George. *Beyond Neutrality: Perfectionisms and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997; WALL, Steven. *Liberalism, Perfectionism and Restraint*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

²³ Dokonalosti či výtečnosti nemusí jít ruku v ruce se vzácností či obtížností. Dokonalé věci mohou být běžné a snadno získatelné. Podobně platí, že vzácné a obtížné dostupné věci nemusí být dokonalé nebo výtečné. Protože však mnoho lidí s pocitem, že život nemá smysl, spojuje tyto věci dohromady a tvrdí, že smysluplné životy musí obsahovat úspěchy, jež jsou současně dokonalé či výtečné a vzácné či obtížně dosažitelné, a vzhledem k tomu, že většina argumentů ohledně těchto pojmů si je podobná, pojednávám zde o nich společně jako o „perfekcionista předpokladech“. Něco z toho, o čem budu psát, se týká pouze dokonalosti či výtečnosti, nebo vzácnosti a obtížnosti, většina se však vztahuje na oboje.

bytostí“) na jedné straně a všemi ostatními lidskými bytostmi na straně druhé.²⁴ Stát se nadčlověkem nebo jedním z „mocných“ je extrémně těžké a vzácné a Nietzsche chová hluboké pohrdání vůči všem, které vidí jako „pouhý experimentální materiál, ohromný nadbytek selhání: pole zkázy“ či jako prostředky k dosažení ideální budoucnosti.²⁵ Nespokojuje se ani s lidmi, které obvykle vnímáme jako génie.²⁶ Francouzský filozof Albert Camus považuje naše životy za absurdní, neboť nejsme s to dosáhnout dokonalého poznání, jež by vše sjednocovalo pod jedním principem a určovalo věčné vztahy mezi věcmi. Cokoli, co tento ideál poznání podle Camuse nenaplnuje, vzbuzuje pocit absurdnosti.²⁷ Z toho však plyne, že nedosáhneme-li dokonalého poznání blízkého tomu, jež se tradičně přisuzuje Bohu, nemohou být naše životy jiné než absurdní. Podobně Oswald Hanfling píše, že jelikož naše životy postrádají trvalost, zdají se z dlouhodobé perspektivy bezvýznamnými, a Robert Nozick tvrdí, že „významný život je v jistém smyslu trvalý; mění svět trvalým způsobem – zanechává za sebou stopy“.²⁸

Další autoři sice netvrdí ani nenaznačují, že pouze nadlidské životy mohou být smysluplné, praví ale, že aby životy smysluplné byly, musí obsahovat obtížné či mimořádné úspěchy. Platón v poslední větě svého spisu

²⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *The Will to Power*. Trans. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale. New York: Vintage, 1968, §§ 859, 964, s. 485, 506; NIETZSCHE, Friedrich. *Thus Spoke Zarathustra*. Trans. Adrian Del Caro. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 26, 34, 59, 232.

²⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *The Will to Power*, § 713, s. 380.

²⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Daybreak*. Trans. R. J. Hollingdale. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, § 548, s. 220. Všimněme si však, že zatímco zde Nietzsche předkládá nepravděpodobný ideál, jinde poukazuje na to, že ideály a odmítání reality takové, jaká je, jsou mu podezřelé (NIETZSCHE, Friedrich. *The Will to Power*, § 80, s. 50; NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce Homo*. In: NIETZSCHE, Friedrich. „*The Anti-Christ*“, „*Ecce Homo*“, „*Twilight of the Idols*“, and *Other Writings*. Ed. Aaron Ridley, Judith Norman, trans. Judith Norman. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 71, 86. Možným řešením tohoto rozporu je, že podle Nietzscheho názoru není jeho ideál, na rozdíl od ideálů ostatních, vlastně ideálem, nýbrž hlubším uchopením reality.

²⁷ CAMUS, Albert. *Mýtus o Sisyfovi*. Přel. Dagmar Steinová. Praha: Garamond, 2006. Podle Camusovy terminologie existuje rozdíl mezi absurdnem a bezsmyslností, většinu toho, co říká o absurdnosti, však chápu jako platné i pro absenci smyslu a nerozlišuji zde a ve zbytku knihy mezi těmito dvěma pojmy.

²⁸ HANFLING, Oswald. *The Quest for Meaning*. New York: Blackwell, 1988, s. 24; NOZICK, Robert. *Philosophical Explanations*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1981, s. 582; srov. také s. 594–595. Podobná tvrzení nalezneme v CRAIG, William Lane. *The Absurdity of Life without God*. In: KLEMKE, E. D. *The Meaning of Life*, s. 42 a v MORRIS, Thomas V. *Making Sense of It All*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1992, s. 25–27. Morris cituje Leszka Kolakowského a Tennysona, u nichž podle něj nalezneme podobná tvrzení.

Hippias Větší cituje (zřejmě souhlasně) řecké přísloví „krásné věci jsou ne-nadné“, a Spinoza, snad pod Platónovým vlivem, uzavírá svou *Etiku* slovy „Ale všechno vznešené je jak obtížné, tak vzácné“. ²⁹ Berit Brogaard a Barry Smith tvrdí, že smysluplný život musí sestávat z realizace ambiciózních a obtížných plánů. ³⁰ Laurence James argumentuje, že smysl života vyžaduje nějaký úspěch, který bude obtížný jak pro průměrného člověka, tak i pro příslušného aktéra. ³¹ Podle Jamese tedy platí, že pokud by Mozart dokázal něco, co je obtížné pro průměrného člověka, ne však pro něj (např. zkomponovat překrásnou hudební skladbu), nečinilo by to jeho život smysluplným. Richard Taylor tvrdí, že smysluplný život musí zahrnovat neobvyklé schopnosti a úspěchy, kterých jiní nedosáhli. ³² A také E. J. Bond je přesvědčen, že naše životy jsou smysluplné díky mimořádným úspěchům. ³³

Nejen filozofům se perfekcionista předpoklady zdají intuitivní. Většina lidí, kteří se mi svěřili, že nepovažují své životy za smysluplné, se hlásila k nějaké verzi perfekcionista předpokladů. Mnozí z nich si myslí, že nežijí zcela autentické životy, imunní vůči tlakům vrstevníků, zcela pravdivé, nezasazené egoistickými motivacemi či naprosto odvážné. Další hovoří o své smrti, definitivním zániku vesmíru, nahodilosti existence, nebo nemožnosti srovnávat se s úspěchy lidí jako je Churchill, Matka Tereza, Einstein či Leonardo da Vinci.

2

V kapitole 2 jsem napsal, že nesmíme zapomínat na existenci kontinua mezi dvěma póly, jimiž jsou maximální smysluplnost a úplná absence smyslu, i když vytyčujeme demarkační linii někde mezi nimi. Můžeme ji vést

²⁹ PLATÓN. *Hippias Větší*. In: PLATÓN. *Hippias Větší, Hippias Menší, Ión, Menexenos*. Přel. František Novotný. Praha: OIKONEMEH, 1996, 304e, s. 47; DE SPINOZA, Benedictus. *Etika*. Přel. Karel Hubka. Praha: Dybbuk, 2001, s. 255.

³⁰ BROGAARD, Berit a Barry SMITH. On Luck, Responsibility and the Meaning of Life, s. 446.

³¹ JAMES, Laurence. Achievements and the Meaningfulness of Life. *Philosophical Papers*. 2005, 34(4), s. 438–439. James si nemyslí, že úspěchy jsou jedinými věcmi, jež mohou učinit život smysluplným, je však přesvědčený, že pokud život smysluplným činí, musí jich být obtížné dosáhnout.

³² TAYLOR, Richard. Time and Life's Meaning, s. 684, 682. Zdá se však, že si Taylor protiřečí, neboť současně tvrdí, že nevychvaluje „něco vzácného, co náleží jen málokomu“, nýbrž „schopnost... s níž se někdy střetáváme u zcela všedních věcí“ (683). Není mi jasné, jaké řešení by tento rozpor v jeho článku mohlo mít.

³³ BOND, E. J. *Reason and Value*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, s. 159–161.

blízko úplné neexistence smyslu (a téměř vše potom lze chápat jako smysluplné), nebo poblíž maximální smysluplnosti (proto skoro nic smysluplné nebude), anebo zhruba kdesi uprostřed. Perfekcionista inklinace svádí lidi k tomu, že často vytyčují hranici velmi blízko maximální smysluplnosti, takže není-li život absolutně či téměř absolutně smysluplný, myslí si, že žádný smysl nemá. Podobně, když zvažují, zda jejich životy vykazují vlastnosti, které je mohou činit smysluplnými, jako je morálně správné jednání, dobré rodičovství, autenticita, odvaha, poznání nebo citlivost ke kráse, opět vytyčují tuto hranici v blízkosti pólu absolutní hodnoty, takže když není něčí život absolutně nebo téměř absolutně morálně dobrý, za morální a tím dostatečně smysluplný ho nepovažují.

Povšimněme si, že obdobně jako perfekcionista, i mnozí non-perfekcionista mají nějaké ideály, jsou přesvědčeni, že ideální je lepší než to, co ideální není, rádi by ideálů dosáhli, snaží se o to a těší je, když se jim to podaří nebo zaznamenají pokrok. Tohle není tím, co odlišuje perfekcionista od non-perfekcionista. Pro perfekcionista je charakteristické, že nedokážou objevit hodnotu skrývající se i v tom, co není dokonalé; opovrhují tím a odmítají to. Perfekcionista a mnozí non-perfekcionista mezi studenty jsou přesvědčeni, že dostat při zkoušce nejvyšší hodnocení je lepší než jakékoli jiné, a obě skupiny potěší, když ho získají. Perfekcionista si však myslí, že když je jejich hodnocení třeba jen o trochu horší, je to selhání. Pro ně je nižší hodnocení stejné jako hodnocení nejhorší. Nechtějí ho, nedokážou nahlédnout jeho hodnotu. Perfekcionista jsou přesvědčeni, že není-li jejich město nejkrásnější na světě, je nechutně ošklivé; že když někdo není Einstein, je to hlupák; a že když někdo nepíše jako Shakespeare, měl by s psaním úplně přestat. Samo vědomí, že naše město není nejkrásnějším na světě, kritika jeho negativních stránek a touha spolu se snahou o jejich zlepšení z nás nedělá perfekcionista. Jsme však perfekcionista, pokud nás zjištění, že naše město není nejkrásnějším na světě, zaslepí před jeho krásou a hodnotou.

Perfekcionista jsou proto natolik zaneprázdnění hledáním dokonalosti, že přehlížejí dobro a nemohou v něm nalézt uspokojení. A vzhledem k tomu, že dokonalosti je obtížné a někdy i nemožné dosáhnout, nic je neuspokojuje a stále po ní beznadějně pátrají. Někteří perfekcionista dokonce dobro nenávidí, protože je nedokonalé, a chtějí ho zničit. Odmítají nedokonalost ve svých životech se stejným odporem, s jakým jiní zavrhnou zločiny, možná proto, že nedokonalost je pro ně zločinem.

Pokusím se zde ukázat, že proti perfekcionistašské koncepci smysluplného života existuje celá řada argumentů. První dva souvisejí s konzistencí. Jeden poukazuje na to, že většina lidí odmítá perfekcionismus v ostatních sférách života. Obvykle si nemyslíme, že není-li naše město nejkrásnější na světě, je odpudivé a nemá smysl v něm žít; nebo že jsme nevzdělanci, nevíme-li všechno o všem; že jsme ničemové, pokud nejsme jako Matka Tereza; že jsme neúspěšní, protože nejsme nejlepší z celé třídy; nebo že je jídlo bez chuti, pakliže nám ho nepřipravili v nejlepší francouzské restauraci ve městě.³⁴ Odmítáme-li však perfekcionismus v ostatních sférách života, hrozí nám inkonzistence, jestliže tak neučiníme i v případě smyslu života. Měli bychom například odmítnout Craigovo tvrzení, že pokud neexistuje Bůh a nesmrtelnost, „Znamená to, že samotný život je absurdní. Znamená to, že naše životy postrádají konečný smysl“.³⁵ Postrádat *konečný* smysl a nemít vůbec žádný smysl (podle Craiga „být absurdní“) jsou totiž dvě velmi odlišné věci. Život může být smysluplný, i když nemá žádný konečný smysl.³⁶ Tato úvaha se samozřejmě týká pouze lidí, kteří zastávají perfekcionistašskou koncepci smyslu života, nejsou však perfekcionisty v jiných oblastech; pokud jimi jsou, nekonzistence nenastává. Převážná část lidí však nejsou perfekcionistašské, takže přijímání perfekcionismu pouze ohledně smyslu života v jejich případě implikuje nekonzistenci.

Druhý argument se opírá o poznatek, že lidé, kteří zastávají perfekcionismus ohledně smyslu života, se často proviňují obhajováním dvojího standardu a diskriminací, přičemž jsou svými vlastními obětmi a neuvědomují si to. Když uvažujeme o dvojím standardu a diskriminaci, zpravidla tím myslíme případy, kdy lidé diskriminují a uplatňují dvojí standard vůči jiným a ve svůj vlastní prospěch. Perfekcionistašské však mnohdy diskriminují *sebe sami* a posuzují své životy příšněji či ve světle vyšších standardů než v případě ostatních lidí. Nepovažují své životy za smysluplné, protože nejsou Einsteiny ani Picassy, nehodnotí tak ale životy svých dětí, rodičů, příbuzných či přátel, i když také oni Einsteiny či Picassy nejsou. Domnívají

³⁴ Srov. podobná tvrzení v BAIER, Kurt. *The Meaning of Life*. In: KLEMKE, E. D. *The Meaning of Life*, s. 127–128.

³⁵ CRAIG, William Lane. *Absurdity of Life without God*, s. 41–42.

³⁶ Rovněž Schopenhauer píše „Kdyby měl [lidský organismus] nějakou hodnotu o sobě, něco nepodmíněného a absolutního, nemusel by tak skončit v absolutní nicotě“, čímž naznačuje, že pouze to, co je nepodmíněné a absolutní, může mít nějakou hodnotu. SCHOPENHAUER, Arthur. *Complete Essays of Arthur Schopenhauer*. Trans. T. Bailey Saunders. 7 books in 1 vol. New York: Wiley, 1942, b. 5, s. 42.

se, že jelikož si na ně za tisíc let nikdo ani nevzpomene, je úplně jedno, jestli žijí nebo zemřou. Když však zaslechnou, že jejich či nějaké jiné dítě může být zavražděno, ovládne je pocit, že se stane cosi děsivého a cosi velmi hodnotného bude ztraceno (a jsou připraveni vyvinout velké úsilí, aby k tomu nedošlo), i když za tisíc let si na to dítě rovněž nikdo ani nevzpomene. Myslí si, že jejich životy nemají smysl, protože ničeho dokonalého nedosáhli, zatímco životy ostatních lidí hodnotí jinak. Je-li však špatné lidi diskriminovat, je stejně špatné diskriminovat sami sebe, i když jsme to my sami, kdo to dělá. Jsme také lidé. Pokud jsme přesvědčení, že ostatní mají velkou hodnotu, bylo by zvláštní, kdybychom si totéž nemysleli i o nás samotných. Podobně jako v případě předchozího argumentu, i tento platí pouze proti těm, kteří si myslí, že jejich životy, nikoli však životy ostatních, nemají smysl, protože nejsou dokonalé.

4

Třetí argument vychází z toho, že perfekcionista požadavky jsou nevěrohodné. Platón ve svém spise *Faidros* kritizuje ty, kteří mají přehnané a nevěrohodné požadavky na své přátele.³⁷ Píše, že tito lidé jsou neustále zklamání, a nakonec začnou své přátele nesnášet. Protože se jejich přehnaná očekávání nenaplnují – a jinak tomu ani být nemůže –, často se z nich stávají misantropové. Platónův popis se mi zdá velmi trefný. Pokud si idealizují lidi a lidstvo vůbec, může to u nich vzbuzovat nenávisť, neboť nemožná očekávání jsou odsouzena ke zklamání, což vede k frustraci a zlosti. Možná i vy znáte někoho, kdo nesmírně miluje lidstvo, ale nenávidí všechny lidské bytosti kolem sebe (a nejen kolem sebe), protože jsou samé zklamání. To vše se ale může obrátit i dovnitř. Někteří lidé nezaměřují nenávisť na druhé, nýbrž na sebe: požadují od sebe nemožné a nenávidí se, když se jim toho nepodaří dosáhnout.

Obvykle se nepouštíme do kritiky založené na přehnaných očekáváních.³⁸ Obdivuje-li někdo nějakého psa, nesnažíme se poukazovat na to, že nedokáže řídit, protože je nemístné něco takového od psa očekávat. Neodsuzujeme křeslo za to, že ho nemůžeme použít na uvaření šálku dobrého čaje, stejně tak neodsuzujeme konvici, že na ní nelze sedět. Taková očekávání

³⁷ PLATÓN. *Faidros*. Přel. František Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2000, 89d–90a.

³⁸ Srov. TRISEL, Brooke Alan. Futility and the Meaning of Life Debate. *Sorites*. 2002, 14, s. 76; AUDI, Robert. Intrinsic Value and Meaningful Life. *Philosophical Papers*. 2005, 34(3), s. 346.

by byla zcela pošetilá. Podobně by bylo zvláštní kritizovat někoho za to, že nedokáže procházet zdí či létat jako Superman. Avšak Camus, Kolakowski a další autoři zmínění v úvodní části této kapitoly kritizují lidi, včetně sebe samotných, že jsou horší než všemocný Bůh, který ví vše a žije navěky. Nijak proto nepřekvapuje, že lidé selhávají, když sebe či ostatní poměřují standardy odpovídajícími pouze Bohu, neboť používají měřítko, jež lidem nepřisluší. Nastavují pravidla hry takovým způsobem, že musí prohrát. A v okamžiku, kdy skutečně prohrají, propadají zoufalství. U většiny lidí také nemá smysl požadovat, aby byli jako Michelangelo, Mozart nebo Einstein. Není náhoda, že takových lidí je opravdu málo. V celé historii lidstva by se jich našlo jen pár desítek, a tak je pravděpodobnost, že někdo z nás bude jako oni, velmi nízká. Tento argument proti perfekcionismu v oblasti smyslu života – požadavky perfekcionismu jsou vysoce nadhodnocené – rovněž poukazuje na určitou nekonzistenci; ti, kdo zastávají perfekcionismus ohledně smyslu života, celkem běžně odmítají mytické či „pohádkové“ myšlení a jejich očekávání v jiných sférách života jsou velmi realistická.

5

Začtvrté, zastávání perfekcionistačích standardů hodnocení smysluplnosti lidského života v sobě skrývá značnou dávku krutosti. Toto konstatování o lidech, kteří přistupují ke smyslu života perfekcionistačím způsobem, se může zdát chybné, neboť jsou mezi nimi lidé mimořádně laskaví a smířliví vůči ostatním. Krutost je ale často objekt-specifická: někdo může být krutý ke svým dětem, nikoli však ke svým zaměstnancům (a naopak); někdo může dokonce být krutý k určitému konkrétnímu dítěti či zaměstnanci, ale ne k ostatním. Podobně platí, že mnozí lidé nepovažující svůj život za smysluplný jsou soucitní vůči světu, na druhé straně jsou nesmírně krutí, dokonce suroví, vůči sobě; neustále se emočně týrají za to, že nemají takové schopnosti jako Leonardo, Shakespeare, Kant nebo dokonce Bůh. Lze si té krutosti všimnout, uslyšíme-li je mluvit k ostatním následujícím způsobem: „Nejsi tak moudrý jako Aristoteles, takže jsi hlupák a já tebou pohrdám“; „Protože nejsi tak talentovaný jako Mozart, nejsi nic než velká nula“; „Protože nepíšeš jako Shakespeare, jsou tvá díla obyčejný odpad“. Z nějakého důvodu se však tato krutá (a nespravedlivá) vyjádření chápou jako přijatelná, hovoříme-li o sobě.³⁹

³⁹ Zde se proto také opět vynořuje problém nekonzistence. V této konkrétní diskusi se však zaměřuji pouze na protiprávnost krutosti.